

כלי יקר

גיליון 72 שנה ב' ה'תש"פ

פרשת משפטים

דבר המערכת

דברי רבנו זי"ע בפרשת 'משפטים' ארוכים עד למאד, בהגדרת תפקידם של דיני ישראל העומדים בפרץ לשמור על גדרי ההלכה, והחובה הגדולה בבחירת דיינים מובחרים וראויים, ולצערנו לא יכלנו בעלון קטן כמות זה להכניס ולו מעט מדבריו, ואור גדול יראה כל הלומד דברים אלו המאירים לעולם כולו.

כזכור לפני מספר שבועות כתבנו כאן כי אין ביכולתנו לשאת עוד את עול העלון על כתפנו, ואף הייתה במחשבתנו להוריד את מספר עמודי העלון לשנים בלבד על מנת שנוכל להמשיך להפיץ את דברי רבנו זי"ע, וברוך השם זכינו ומנוי וקוראי העלון נרתמו פעם אחר פעם לשאת בעול הפצת העלון, ויישר כוח לכל אחד ואחד באופן אישי.

ובפרט עתה שאנו עומדים ימים ספורים קודם יומא דהילולא דרבנו הגדול זי"ע, וזכות הפצת דברי תורתו תעמוד לכל אחד בבחינת בכל מכל כל ברוחניות ובגשמיות.

בברכת התורה
מערכת עלון כלי יקר

ברכה כפולה

לאחד מקוראי העלון שיחי החפץ בעילום שמו, אשר נטל על עצמו עול החזקת העלון לשבוע זה.
וכפי מעשיו בעבר כן מעשהו בהווה, כאשר כבר זכה מספר פעמים לשאת בעול כבוד זה.

זכות רבנו זי"ע תעמוד לו ולזרעו
לבריאות איתנה, וברכת בכל מכל כל
ברוחניות ובגשמיות.

שלשה צועקין ואינן נעניין

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי תקנה עבד עברי' [שמות כא, א]

בתלמוד [בבא מציעא עה:]: 'שלשה צועקין ואינן נעניין ואלו הם, המלוה מעותיו בלא עדים ומי שאשתו מושלת עליו והקונה אדון לעצמו.

מבאר רבנו זי"ע ב'עיר גבורים' לפי שמידותיו של הקדוש ברוך הוא הם מדה כנגד מדה על כן מצינו בשלשה מקומות שהקדוש ברוך הוא אינו מקבל תפלת הצועקים אליו, ומצינו זה בשלשה דברים שהם כללים ולא פרטים, כי בכל אחד נכללו כמה עניינים.

א. הוא המסיר בטחונו מהשם יתברך, ובוטח או בעושרו כענין שנאמר [ישעיהו מו, ו]: 'הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו', והוא רמוז להעושה ממונו אלהות ומאמין בו ובוטח בו כי הוא יציאנו מצרה, וסמך ליה [שם, ז]: 'אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו', שאף בזמן שהוא צועק אל השם יתברך לא יענה, לפי שהסיר בטחונו ממנו, לפיכך הוא אומר לו [ירמיהו ב, כח]: 'קומו אם יושיעך אותם שבטחת בהם, והוא ממש מידה כנגד מידה, והוא הנקרא 'קונה אדון לעצמו', שמסיר בטחונו מאדון העולם ובוטח בממונו, ועושה לו אדון לעצמו. ובענין זה נכלל אף המשעבד עצמו תחת המערכת, וסובר שהמערכת פועל הכל, ומהשם יתברך לא תצא הרעות והטובות, ואף הוא קונה אדון אחר לעצמו, ולא עוד אלא שקונה עצמו עבד לאדון שהרי המערכת עבד הוא לאדון הכל, וזה נרמז בפרשת 'כי תקנה עבד' כאשר יתבאר בסמוך, ואף זה צועק ואינו נענה, שנאמר [ירמיהו ב, כז]: 'אומרים לעץ אבי אתה ולאבן אתה ילדתנו', ובעת רעתם יאמרו 'קומה והושיעינו', היינו שאומרים להשם יתברך 'קומה והושיענו' מאחר שרואים שאין כח באלהות שלהם להציל, ולזה אין הקדוש ברוך הוא שומע, שנאמר בענין ההוא [שם, כח]: 'זאיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת צרתך', הרי כלל אחד הנקרא 'קונה אדון לעצמו' שבדין הוא שאינו נענה, מדה כנגד מדה.

כלל שני הוא האוטם אונו מוזקת דל, שנאמר [משלי כא, יג]: 'אוטם אונו מוזקת דל גם הוא יקרא ולא יענה', והוא הנקרא מלוה מעותיו בלא עדים, כי המקיים מה שנאמר [משלי יט, יז]: 'מלוה ה' חונן דל', הרי שיש לו עדים נאמנים על פעולותיו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [סוטה ג, ועיין בבא בתרא יא.]: כל פרוטה שאדם נותן הולכת ומקדמת אותו לעתיד, שנאמר [ישעיהו נח, ח]: 'והלך לפניך צדקך', אבל המלוה מעותיו בלא עדים לצורכו ולא לעניינים, אז הוא נקרא 'מלוה בלא עדים', שאינו קונה לעצמו ממונו עדים לעולם הבא, והוא צועק ואינו נענה, כמו שהוא אוטם אונו מוזקת דל.

כלל שלישי הוא המשליט החומר על הצורה, עד אשר נטבע בזוהמת החומר ולא יוכל מלא ולכבוש יצרו, והוא בסיבה שלא עסק בתורה, שהרי בתורה הוא מבטל כח היצר הרע, כמו שאמרו רבותינו ז"ל 'אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש', ועליו הוא נאמר 'אוטם אונו משמוע תורה גם תפלתו תועבה', והוא הנקרא 'מי שאשתו מושלת עליו', כי החומר נמשל לנקבה והצורה לזכר, כמבואר ברבנו בחיי [בראשית א, כא]: על ענין 'לוינת זכר ונקבה בראו', לפי שתשש כוחו נקבה מלהתגבר ביראת השם, כענין שנאמר ברשעים [ירמיהו נא, ל]: 'נשתה גבורתם היו לנשים'.

המשך בעמוד אחרון

המלווה לעני - כאילו מלווה להקב"ה

'אם כסף תלווה את עמי את העני עמך' [שמות כב, כד]

נראה כאן כפל, כי היה לו לומר 'אם כסף תלווה את העני', ומתחילה קראו 'עמי', ואחר כך 'עני', ואחר כך 'רעך', שאמר [פסוק כה] 'אם חבול תחבול שלמת רעך'. אלא לפי שרצה לצוותו על שני דברים, על כן הקדים לו שני הקדמות שמשני הצדדים אתה חייב ללוות לו.

האחד הוא, מצד שהוא בכלל 'עמי', ודרך המלך הוא בזמן שעמו ועבדיו מחוסרים צידה כל אדם יכול ללוות להם על סמך שהמלך יפרע את חובו, כי על המלך מוטל לזון את עמו, והנותן להם כאילו נותן למלך עצמו ועל כן הוא בטוח בפרעון החוב, כך העני זה בתוך עמי הוא יושב ועל ה' הוא משליך יהבו, ומלווה ה' חונן דל, כי החונן דל הוא מלווה לה' ולא לו.

השני הוא, שיותר העני עושה עמך ממה שאתה עושה עמו כדמסיק [בבא בתרא י.] תניא היה רבי מאיר אומר וכו' ומסיק שם 'אם אלהיכם חפץ בעניים למה אינו מפרנסן, אף אתה אמור לו כדי להנצל אנו מדינה של גיהנם', ואם כן אתה עושה עמו חיי שעה והוא עושה עמך חיי עולם, אתה נותן לו פרוטה והקדוש ברוך הוא משלם לך פי שנים כפלים, לכך נאמר [רות ב, ט.] 'אשר עשיתי עמו היום בועז', ואמרו רבותינו ז"ל [ויקרא רבה פרק לה, ה.] 'יותר העני עושה עם הבעל בית ממה שהבעל בית עושה עם העני', לכך נאמר כאן 'את העני עמך' ויכול לשון 'עמך' לפי שהוא עמך, על כן בא לידי עוני כדי לזכותך.

וכנגד שנים אלו צוה לו על שני דברים. כנגד מה שאמר 'אם כסף תלווה את עמי', אמר 'לא תהיה לו כנושה' כאלו אמר 'לא תהיה כנושה לו', כי לא לו אתה נושה אלא להקדוש ברוך הוא, כי החונן דל נקרא מלווה ה' ולא לו, ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך בעבור עמו, לפיכך לא תדחוק עליו לתבענו בחזקה כמו שפירש רש"י, כי למה תדחוק עליו אחר שלא לו הלוי, כי אם למלכו ברוך הוא.

וכנגד מה שנאמר 'את העני עמך', זה ה'עני העושה עמך יותר ממה שאתה עושה עמו', על זה אמר 'לא תשימון עליו נשך' כדי להרויח בממונו, הקטן בעיניך מה שהעני עושה עמך כהנה וכהנה הן מצד שישכרך הרבה מאד ותבקש עוד ממנו ריוח, הן מצד שזה העני נעשה עני בעבורך, כי כדי להציל אותך מדינה של גיהנם אין הקדוש ברוך הוא מפרנסו בעצמו כמבואר למעלה, ואם כל זה העוני והדחוק הוא סובל עמך בעבורך כדי לזכות אותך, ואיך יעלה על דעתך לבקש עוד ריוח מה, אין זה כי אם רוע לבב. ומה שאמר 'תשימון' לשון רבים, להזהיר את כולם המלווה והלווה והעורב והעדים כולם עוברים בלא תשימון,

ואם 'חבלת' שתהיה מחוסר אמנה ולא תאמין כי לך ישולם מאוצר של מעלה הגנוז לעושה צדקה בקרב הארץ, אז זה עונשך שלסוף 'תחבל שלמת רעך', כי תבא גם אתה לידי עניות ותהיה ריעו של העני וחבירו בעניות, ותהיה מוכרח ליקח ממנו חבל מאחר שתהיה עני כמותו, וזהו ענין הכפל של 'חבול תחבול'. ומכל מקום אני מזהירך ש'עד בא השמש תשיבנו לו', כי אם עברת מן דרך היושר וכבר לקחת ממנו חבל, אז ראה לעומת זה שתשיב לו החבול קודם שקיעת החמה, ונראין הדברים שבכסות לילה הוא מדבר שהרי נאמר 'במה ישכב'.

ועל צד הרמז הזכיר 'השמש', לומר הסתכל בשמש שבראתי לשמשכם על צד החסד והצדקה, כי הקדוש ברוך הוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, וכל המצות שעושים בעולם הזה יראי ה' וחושבי שמו כולם אינן כדאי לחסד גדול זה שהקדוש ברוך הוא מזריח להם השמש בכל יום, כמו שנאמר [מלאכי ג, ו.] 'זרחת לכם יראי שמי שמש צדקה', כי אפילו ליראי ה' השמש זורחת על צד הצדקה, ואם כן יפה אמר שלמה [קהלת ב, יא.] 'ואין יתרון תחת השמש', שבכל מעשי האדם אין בהם די השיב להקדוש ברוך הוא חסד גדול זה, ועל כן אמר 'עד בא השמש תשיבנו לו', כי תסתכל ב'שמש צדקה' שאני עושה עמך, ואז תקח מוסר וממני תראה וכן תעשה, כשם שאני מזריח לך החמה כך אתה תזריח לעני זה ההולך חשכים ואין נוגה לו, כמו שנאמר [ישעיה נח, ז-ה.] 'הלא פרום לרעב לחמך וגו' וסמיך ליה אז יבקע כשחר אורך וגו' וזרח בחשך אורך וגו'.

ויש עוד רמז באמרו 'עד בא השמש תשיבנו לו' אל העורים אשר במחנה העברים, שיש להם משכנות של עניים ויצו לזרשיהם שיחזירו לעניים אחר מותם, דהיינו אחר הערב שמשם, כמו שנאמר [קהלת יב, ב.] 'עד אשר לא תחשך וגו', לכך נאמר 'עד בא השמש תשיבנו לו', כי מי פתי יסור הנה שלא יקיים המצוה בחייו שהוא מצווה בה, ויעשה המצוה לאחר מותו שאינו מצווה בה עוד, שנאמר [תהלים פח, ו.] 'במותים חפשי', כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות [שבת ל.], והעושים כן בלי ספק אין להם שכר בעמלם, כיון שלא קיים המצוה בזמנה כשהיה מחוייב בה, וירצה לקיימה אחר מותו כשרואה כי אז אינו יכול להשתמש בממונו כלל, ומה יתרון לעושה צדקה בזמן ההוא, הן מצד כי אז אין ממונו ברשותו, הן מצד שאין לו צורך בו עוד, הן מצד שהוא חפשי מן המצות ובחייו מאנו ידיו לעשות ובמותו ירצה להיות צדיק.

ועל צד הרמז נוכל לפרש, גם פסוק 'כי היא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו במה ישכב', שקאי על האדם אשר עינו רעה בעניים ולא ירצה לעשות צדקה בחייו קודם בא השמש, אם כן 'במה ישכב' בקבר 'כי היא', דהיינו הצדקה 'כסותו לבדה' כי במותו הוא נקבר ערום ממצוה זו ואין לו כסות אחר כי אם הצדקה, שנאמר [איוב כט, ד.] 'צדק לבשתי וילבישני',

המשך בעמוד אחרון

רמוזים עשרת הדברות

'מכה איש ומת מות יומת' [שמות כא, יב]

רבים השתדלו ליתן סדר לכל המצוות שבפרשה זו וכן מצאתי בתולדות יצחק ובמהר"י אברבנאל, ולא ישרו דבריהם בעיני, על כן לא ראיתי להאריך בזכרונם, ואומר אני כשם שהתחיל **ביכי תקנה עבד עברי** [פסוק ב] כי הוא כנגד דבור **אנכי** [עייני דברי רבנו ז"ע שם] ודבור **אנכי** ודאי כולל כל הדברות שבין אדם למקום עד לא תרצה, כך התחיל כאן **מכה איש** שהוא דבור לא תרצה, והוא כנגד **אנכי**, וראש לחמשה דברות אחרונות שבין אדם לחבירו [עייני מכליתא מסכת דבחדש, ח], ולא תרצה כולל כולם, כי גם העושה עול בממון נקרא מכה איש כי נפש הוא חובל.

ובטוב ההשקפה הצרופה נזכרו בפרשה זו כל עשרת הדברות, ואם אומר להוסיף טעמים בכל מצוה יאריך הסיפור וכבר הסכמתי לקצר חיבור זה בכל היכולת, על כן משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא עלי, ומכולם אמרתי להוסיף טעמים בדיני הגנב כי יש בו כמה דינים חלוקים, כי **הגונב איש ומכרו** [פסוק טז] דומה כאילו מסרו למיתה, כי הקונה בידו לעשות בו כל מה שירצה, כי השבי כולוהו איתנהו ביה [בבא בתרא ח:]; על כן **דינו למיתה**.

והגונב ממון שנים ישלם [לקמן ג, ג], כי אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים וכו' [קהלת רבה א, יג] כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו, ודאי כל היום הוא **מתאוה תאות הכפל** על כן דינו לשלם כפל, ורמז לדבר **ממון** מן האותיות הכפולות, כשתכתוב **מ"ם ו"ו נו"ן**, אבל סתם גזלנים פורצים ואינן מתאווים אל הכפל, ועוד שהגנב גנב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן.

ובתשלומי ארבעה וחמשה בגונב שור או שה וטבח או מכרו [פסוק לו]. לפי שדמו הנה נדרש, וגם לרבות דמי זרעיותיו [עייני רש"י שם] כי **השור הזכר והשה הזכר היו ראויין להוליד**, ומצינו בתורה ששלח יעקב פרות ארבעים ופרים עשרה [בראשית לב, טז] כי כל פר ראוי להוליד ארבע פרות [ירושלמי כתובות ה, ז] על כן יתן ארבע בקר נקיבות תחת השור, ועוד בקר חמישי קנס בעבור הכפל,

ולפי חשבון זה היה לו ליתן אחד עשרה צאן נקיבות תחת שה זכר, כי כל איל צריך עשר נקיבות [ירושלמי שם] ועוד אחד בעבור הקנס, אלא שחסה עליו התורה בעבור בזיונו שנשא השה על כתיפו [מכילתא מסכת דווקין יב] וחסרה ממנו שבעה בעבור הבזיון, כי גדול כבוד הבריות עד שדוחה שבעה צאן. ויש סמך לזה מן פסוק [משלי ו, ל-לא] **אל יבוז לגנב כי יגנוב וגו'**, ונמצא ישלם שבעתים. פירש הרלב"ג שאם ימצא הגנב בבית בעל הגניבה כשיתן לו על אחד שבעה וכו', נמצא שזה נותן שבעה בעבור בזיונו, שהרי מטעם ישלם שבעתים אמר אל יבוז לגנב, ומהיכן למד שלמה לומר כן, שיתן שבעה בעבור בזיונו, אלא מן חסרון שבעה צאן מן אחד עשר כאמור.

שני חלקים באדם - השכל והחומר

'ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו' [שמות כד, יא]

פירש רש"י שהיו מסתכלים בו בלב גם מתוך אכילה ושתייה, וקשה על דבריו הוה ליה למימר תחילה ויאכלו וישתו ואחר כך ויחזו את האלהים, ותרגומו זהו חדן בקורבניהו' גם זה אינו מתישב על הלשון. ויותר היה נכון לפרש שלא היה שם שום אכילה ושתייה, אלא היו דוגמת משה שעמד בהר ארבעים יום בלא אכילה ושתייה, והיה נזון מזיו השכינה, כך אצילי בני ישראל מתוך שחזו את האלהים על כן היה דומה כאילו אכלו ושתו, כי ראית פני השכינה היתה אכילה שלהם.

האמנם מדקאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, יש לדקדק למה קראם אצילים, ועוד פסוק זה צריך קישור עם ויאכלו וישתו.

ונראה לפרש שבא להורות ההבדל שבין נבואות משה לנבואותם, כי אל משה שלח ה' יד נבואתו בלא אמצעי, כי הנבואה נקראת יד ה' כמו שנאמר [יחזקאל לו, א] היתה עלי יד ה', וזה מדבר ברוח הקודש, ולפי שמושה היה קרוב אל השכינה על כן לא הותרה לו להשתמש בצרכי הגוף כלל כל זמן שהיה עומד לפני ה', וזה שנאמר [פסוק טז] ויכסוהו הענן ששת ימים, ובמסכת יומא [ד:]; אמרו רבותינו ז"ל שכסוי זה היה כדי למרק אכילה ושתייה שבתוך מעיו, כדי שיעמוד חי לפני ה' נקי ומשולל מכל עניני גשמיות, ומטעם זה לא אכל ארבעים יום כדי להרחיק מכל עניני הגוף שנבראו בששה ימי בראשית, ויקרא למשה ביום השביעי, כי השביעי קודש לה' ויום השבת יוכיח.

אבל אלו הזקנים נדב ואביהוא ושבעים זקנים, היו מן האצילים אשר הואצל עליהם מן רוח הקודש שעל משה וניתן עליהם, לפיכך לא היו כמושה בנבואתו שלא אכל ושתה כשחזה פני אלהים, אלא המה חזו את האלהים ויאכלו וישתו, שהיו משתמשים בשני החלקים בחלקי השכל ובחלקי החומר, כי מצד השכל יחזו את האלהים ומצד החומר יאכלו וישתו.

ולפי שחזו מחזה שדי מתוך אכילה ושתייה, על כן לא ראו באספקלריא המאירה כמו משה, כי פני משה כפני חמה המאירה מכל צד כך משה האיר משני חלקיו, כי גם חומר שלו נעשה זך ונקי כחמה ברה ולא עכב על ידו מלראות מחזה שדי באספקלריא המאירה. אבל פני יהושע שהיה מן המואצלים כלבנה החשוכה מצד אחד ומאירה מצד השני, כך היה נקי וזך מצד השכל. ומכל מקום לא ימיש מתוך המחנה [לקמן לג, יא] מלהיות כאחד העם מן המחנה מצד החומר המשתמש בצרכי הגוף, והיה כמו אצילים אלו שנאמר בהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.

המשך - שלשה צועקין ואינן נעניין

ובדבר זה נכלל אף הגזול שכר נשמתו, ורוצה לאכול שכרו בעולם הזה, כענין שנאמר [משלי ה, לו] 'והוטאי חומס נפשו' שגזול שכר נשמתו, ולאחר שצועק להשם יתברך על צרכיו איננו שומע, לפי שכבר אכל שכרו, ועל זה נאמר [איוב כו, ה] 'כי מזה תקות חנף כי יבצע', הצעקתו ישמע אל וגו', ויבצע הוא לשון גזל, רמז אל הגזול שהזכרנו, ואף הוא נקרא 'אוטם אזנו מועקת דל', היא הנשמה, הנקראת ילד מסכן המכריז בכל יום 'שובו בנים שובבים' והוא אוטם אזנו משמוע, גם הוא יקרא ולא יענה, גם בזמן שהוא אוטם אזנו מועקת הילד מסכן, אז ממילא הוא אוטם אזנו משמוע תורה, שהרי בסיבה זו הוא משליט אשתו הזרה עליו.

ועל כזה נאמר [פסוק יח] 'וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף', היינו בזמן שהכוחות הגופניות מרובין מן הכוחות הנפשיות, וזהו שאמר 'וכי יריבון אנשים' כמו שאמרו רבותינו ז"ל [נדרים לב:] 'ואנשים בה מעט אלו האברים וכו', 'והכה איש את רעהו' היינו היצר הרע הנקרא איש, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [סוכה נב:] 'מתחילה נקרא הלך ואחר כך איש', 'את רעהו היצר הטוב, באבן' כי היצר הרע נקרא אבן, שהוא אחד משמותיו [שם נב:]. וכמו שאמרו רבותינו ז"ל [בבא קמא ג:] 'מעשה באדם אחד שהיה מפנה אבנים מביתו, וזרק אותם לרשות הרבים אמר לו זקן אחד, ריקה מפני מה אתה מפנה ממקום שאינו שלך למקום שלך, לגלג עליו אותו האיש, לימים מכר את ביתו ונסקל באותן האבנים, אמר יפה אמר לי אותו זקן וכו', והיינו שנאמר [קהלת יב, א] 'זכור את בוראך וגו'.

יש להתבונן במעשה זה מה ענין פסוק זה לכאן שמביא 'זכור את בוראך'. ונראה שהוא על דרך שאמרו ברבתי פרשת בחוקתי [לה, א], 'התורה אבן לוחות אבנים והיצר הרע אבן, האבן תשמור את האבן'. וידוע שהנשמה נקראת רשות היחיד שהוא אחת מחמשה שמות של הנשמה [דברים רבה ב, לו] 'יחידה', לפי שהיא יחידה בלי עוזרים, שכל האברים נוטין אחר פעולות הגוף, לפיכך נקרא היצר הטוב רשות היחיד והיצר הרע רשות הרבים, על דרך [משלי יד, ב] 'ואוהבי עשיר רבים'. והאיש ההוא שהיה מפנה האבנים לרשות הרבים, רצה לומר שכל האבנים היה נותן ברשות הרבים דהיינו ברשות יצרו, שהשליטו על היצר הטוב הנקרא רשות היחיד, והיה הולך בעצת הכוחות הגופניים להשים העולם הזה עיקר, 'אמר לו ריקה למה אתה מפנה מרשות שאינו שלך לרשות שלך', והוא עולם עובר והעולם הבא הוא רשות שלך שהוא עולם עומד ושם דירת הנשמה נצח, ואם כן למה אתה מסקל לרשות שלך, שהרי לעולם הבא תהיה נכשל באותן אבנים דהיינו היצר הרע הנקרא אבן. 'לימים מכר את ביתו' רמז לאחר מותו שמכר הבית האנושי, על דרך שנאמר [קהלת יב, ב] 'ביום שיזעו שומרי הבית', או לימים שנתן אל לבו שהעולם הזה שוא תמורתו והיה רוצה למכור הבית האנושי ביד היצר הטוב, ונתקל באותן אבנים שנכשל בהם, או לעולם הבא או שהיה מעכב עליו מלשוב בתשובה, וזכר דברי אותו זקן שהיה מוכיחו. ולזה אתי שפיר שמביא על זה פסוק 'זכור את בוראך בימי בחרותיך' והוא מבואר למבין.

וזהו שאמר כאן [פסוק יח] 'והכה את רעהו באבן או באגרוף' על דרך שנאמר [ישעיה נה, ד] 'ולאחזק באגרוף רשע', 'ולא ימות' שאם לא ימהר האדם בימי בחרותו להמית את יצרו, אז 'ונפל למשכב' לגהנם, שנאמר [יהושע לב, יט] 'רדה והשכבה את ערלים וגו', או כתרגומו 'לבטלן' שמבטלו מתורה ומצוה. אבל 'אם יקום' להתגבר על יצרו בתלמוד תורה, וזהו שנאמר 'והתהלך בחוץ' על דרך שנאמר [משלי א, ב] 'חכמות בחוץ תרונה', 'על משענתו' היא התורה שהיא משענתו, שנאמר [ישעיה ג, א] 'כל משען לחם ומשען מים' ודרשו רבותינו ז"ל [הגיגה יד, א] שהוא רמז על התורה, 'ונקה המכה' שיצא נקי מנכסיו היצר הרע, כלומר שאין לו עוד חלק ונחלה להתגרות באדם, 'רק שבתו יתן' שיהיה נוהר שיהיה תמיד יושב אוהלים, אז 'ורפא ירפא', כי התורה היא לכל בשרו מרפא, ועל דרך שנאמר [ישעיה ו, י] 'ושב ורפא לו'.

המשך - המלווה לעני - כאילו מלווה להקב"ה

ואמרו רבותינו ז"ל [בבא בתרא טו:] שהצדקה נמשלה לבגד, שכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול, כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, לכך אמר 'במה ישכב' ולכך נאמר 'כסותה' בה"א לדרוש בו כי היא כסותה של הנשמה של המלווה.

ונוכל לומר עוד שכל פסוק זה כפשוטו, ומכל מקום נקט פרטים אלו כדי שילמוד מהם הנותן או הבלתי נותן שכל מה שהוא עושה עם העני עושים גם עמו, כי אזהרה 'עד בא השמש תשיבנו לו', יש במשמעותו סתם השבה בעולם הזה, והשבה לעניים עד בא הערב שמשו זמן החירות והחפשויות והוא קודם זמן המיתה כאמור, ואחר כך אמר שאם לא יתן לעני קודם בא השמש אז אין לעני במה לשכב, כך הוא לא יהיה לו לכתחלה במה לשכב בקבר, כי הצדקה לבדה כסותו ושמלתו לעורו וזולתן אין לו בגד אחר ושוכב ערום בגיא צלמות כמו שעשה לעני זה בלילה כך יעשה גם לו, וזה רמז נכון ויקר מאד.

וכל שכן לאותן הכתות שאפילו ליורשיהם לא יצוו להחזיר, והנה היורשים יקחו ממונם והמה ישאו את עונם, אוי לאותה כלימה ובושה כי ראיתי בדורינו עשירים רבים בשפל ישבו כי נכשלים בזה ובכיוצא בו, ואינן לוקחים מוסר בחייהם, וצרות העין נעשה קנין דבק בהם בחייהם ובמותם לא נפרדו ודי בהערה קטנה זו.